
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXXI (2023). Книжка / Issue 2</p>
---	---	--	---

DOI: 10.54664/XUVB9448

Раймонд ДЕТРЕЗ* / Raymond DETREZ

Рец. на Светла Глушкова. *Белгия по пътя на независимостта 1815–1839 г.* Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, 2021, 280 с. ISBN 978-618-208-260-4

A Review of: Svetla Glushkova. *Belgium on the Road to Independence 1815–1839.* Veliko Tarnovo: St. Cyril and St. Methodius University Press, 2021, 280 pp. ISBN 978-618-208-260-4

Рядко български историци се осмеляват да се занимават с теми, които не засягат по някакъв начин пряко България и българите. Една причина може да е някакъв, да го наречем, „възрожденски етноцентризъм“. Друга причина да не би да е внушената от неуместна скромност идея, че мнението на български историци за минали събития, които не са част от българската история, е нерелевантно.

Като имаме пред вид тази особеност на българските историографски занимания, книгата на д-р Светла Глушкова за белгийската революция от 1830–1831 г. представлява изключение, което заслужава внимание. Разбира се, докато българските читатели ще я четат за да се запознаят с едни вероятно доста непознати за тях събития, белгийският читател, какъвто съм аз, е по-скоро любопитен как чуждестранен изследовател ги възприема и отразява. Белгия като самостоятелна държава има кратка, но сложна и противоречива история. Периодът на създаването ѝ чрез кратка революция, деликатни международни дипломатически преговори и дълги дискусии в лоното на белгийските революционери за политическия строй на бъдещата държава – периодът, подробно описан и анализиран от авторката – впрочем е любопитен не само за тези, които са любопитни за средствата, с които според думите на белгийската историчка Елс Вите се е „конструирала“ Белгия (вж. заглавието на книгата ѝ *La construction de la Belgique*, Брюксел 2005), но е и поучителен за всекиго, който се интересува от начина, по който нации и национални държави възникват.

В предисловието авторката запознава читателите с най-важната използвана литература – изворовия материал, публикувани и непубликувани (архивни) документи и разни белгийски и други проучвания за Белгийската революция. На белгийски читатели би направило впечатление, че авторката не ползва извори на нидерландския език, но това в случая не е голяма беда: по време на описаните от нея събитията образованите фламандци са говорили и писали на френски. Глушкова използва най-важните по-нови нидерландскоезични изследвания (на Е.

* Раймонд Детрез – проф. ем. д-р, Университет в Гент, Белгия; @ raymond.detrez@ugent.be

Вите, Й. Крайбекс и др.) в френски превод. От друга страна, от голяма полза за Глушкова са били изворите и проучванията на руския, които за белгийските историци, поради незнаене на езика, остават недостъпни.

Първата глава, „Южните провинции на Нидерландия – политическа и икономическа трансформация до 1830 г. Триумф на легитимизма и компромис“, третира историята на териториите на бъдещата държава Белгия кажи-речи от предисторията насам. Това може да изглежда много дълъг подход към събитията, които са предмет на изследването, но той безспорно е смислен. Глушкова обръща внимание на тези отдавнашни исторически събития и развития, които в течение на вековете са създавали една политическа култура, която още днес е жива. Имам пред вид силната привързаност на белгийците към местната автономия, която върви като червена нишка пред цялата им история. Докато от една страна ефективно действат централизиращите и хомогенизиращите мерки, първо на бургундските херцози през XV–XVI в., а по-късно през XVIII в. на австрийските Хабсбурги, от друга страна през цялото време под някаква форма и до някаква степен се запазва самостоятелността на градовете, в резултат на упорството на местното население, но и на управленската мъдрост на владетелите. По време на Белгийската революция, градските привилегии, разбира се, вече не са актуални, а са ги замествали индивидуалните граждански права. (Градските привилегии впрочем засягали именно и правата на свободните граждани в смисъл на обитатели на градовете).

Искам тук да обърна внимание на един терминологичен проблем, с който авторката, както и всички чужденци, пишещи за историята на региона, се блъскат. На българския език, както и на другите славянски и много неславянски езици, няма лексикална възможност да се различават Кралство Нидерландия (преди обикновено наречена Холандия) и историческия регион, обхващащ Нидерландия, Фландрия (северната половина на Белгия) и *Frandre française* (Френска Фландрия), бившите фламандски територии, анексирани от Франция под Луи XIV. На нидерландския „Нидерландия“ е *Nederland*, множественото число *de Nederlanden* обозначава въпросния исторически регион, при което *de noordelijke Nederlanden* („северните Нидерландии“) е Кралство Нидерландия, а *de zuidelijke Nederlanden* („южните Нидерландии“) са Фландрия и северна Франция, част на владенията на испанските, а през XVIII в. на австрийските Хабсбурги. Разликата е, *mutatis mutandis*, толкова съществено, както между термините „България“ и „Българските земи“. На българския „Нидерландия“ има двете значения, което води до странни съчетания и възможни недоразумения. Глушкова на няколко места, цитирайки и превеждайки изворите си, използва, не знам колко съзнателно, термините Южните Нидерланди (с. 93) и Северните и Южните Нидерландии (с. 94). Тези форми сигурно още не са приети в българската книжовна практика, но би било желателно да се въведат.

Бъдещата белгийска нация „се зачева“ към края на XVIII в. с Брабантската революция под ръководството на революционерите Вонк и Ван дер Нот. Прокламираните от тях „Съединените белгийски щати“ обаче се оказват фатално разединени: привържениците на Вонк са готови да преговарят за възстановяването на традиционните права, отнети в резултат на разумните, в духа на Просвещението реформи на кайзер Йосиф II, докато Ван дер Нот, за когото реформите не са достатъчно радикални, събира доброволци за неравна въоръжена борба.

При втория неуспешен опит за обособяване на белгийска държава, по време на Виенския конгрес през 1814–1815 г., фокусът не беше на възстановяването на „Съединените белгийски щати“, отколкото на съпротивата срещу съединението с Кралство Нидерландия. Плахите действия на белгийците никак си се губят от погледа посред сложните и напрегнати дипломатически преговори в Париж и Виена през 1814–1815 г. за новия политически строй и новите европейски граници след победата над Наполеон. Глушкова с право им отделя много внимание. Специално Англия и Русия настояват бившите австрийски или южни Нидерланди(и) да влязат в състава на Кралството Нидерландия с оглед създаване на север от Франция на силна държава, която е в състояние да се противопоставя на евентуална френска агресия. Цялата дипломатическа операция има множество деликатни и понякога експлозивни, не само териториални,

но и политически, финансови, династични и други аспекти, свързани както и с пожеланото – и горе-долу постигнато – от Виенския конгрес „баланс на силите“ в Европа, така и със себичните интереси на отделните държави. В тези обстоятелства, белгийците са безпомощни, но те не се оказват и много решителни. Глушкова е права като забелязва, че няма по това време белгийско национално съзнание. Белгийците се грижат за запазването на традиционните си привилегии и на отскоро придобитите граждански права, а в коя държава биха ги получили е от второстепенно значение.

Средновековните нидерландски и фламандски графства, херцогства и подобни – изключвам княжество-епiscopство Лиеж и великото херцогство Люксембург, които имали отделна история –, в широката низина около устията на реките Рейн, Маас и Шелда в Северното море в етническо, езиково и културно отношение до края на XVI в образуват едно цяло. След когато Северните Нидерланди (сегашна Нидерландия) стават независима от Испанските Хабсбурги република, а Южните Нидерландии (сегашна Фландрия) остават във владенията на Испанския крал, започват да се формират две общности, които, живеейки в различни политически и културни обстоятелства, все повече се отчуждават една от друга. Връщането на двете общности в лоното на една държава, за което реши Виенският конгрес през 1815 г., вече е, както пише Глушкова, „невъзможна амалгама“. Авторката посочва разликите в манталитета между нидерландците и белгийците като една от причините на неуспеха, но все пак набляга на конкретните обстоятелства, допринесли към разпадането на новата държавна конструкция. Най-важната причина без съмнение е авторитарният характер на управлението на нидерландския крал Вилхелм I. Много от обещаните в „подарената“ от него на поданиците си конституция граждански права остават празни думи. От това се оплакват белгийските либерали, но – трябва да се добавя – и мнозина нидерландци. Недоволни са и белгийските свещеници от унизителната дискриминация на католическата църква в преобладаващата калвинистка Нидерландия. По време на френската окупация под Наполеон френският език е въведен като езикът на администрацията, правосъдието, образованието и т. н. и охотно приет от буржоазията като престижен език на прогресивния елит, а Вилхелм налага книжовния нидерландски език като официален. Франкофоните естествено роптаят, но и за фламандците, които говорят своите фламандски (южнонидерландски) диалекти, този език едва ли е по-разбираем от френския. Белгийците са справедливо представени в нидерландския парламент, но остават с впечатление, че гласът им не се чува, особено когато става дума за икономическите им интереси. Докато Нидерландия е преди всичко аграрна страна със своите специфични нужди, Белгия е една от най-индустриализираните страни в Европа. Въпреки че Вилхелм взима мерки за подпомагане на белгийските предприемачи, за подобряване на инфраструктурата (пътища, мостове, канали) и основава университети в Гент и в Лиеж, опозицията против управлението му не спира да расте и става особена опасна след като се съединят католиците и традиционно антиклерикалните либерали. Правилно забелязва Глушкова, че Вилхелм всъщност прави същите грешки като Йозиф II, авторитарно налагайки унифициращи мерки, а подбудите на белгийците да се противопоставят са същите като по време на Брабантската революция: защитата на правата им.

Втората глава в книгата на Св. Глушкова носи заглавието „Успехът на една революция (1830–1832)“. На 25 август 1830 г., един месец след Юлската революция в Париж, по един не-обичайно за белгийците романтичен начин избухва Белгийската революция: публиката в Монетния театър в Брюксел се запалва от арията „Свещената любов към родината“ от операта *Нямата от Портичи* на Даниел Обер, излиза на улицата и започва да напада къщите на нидерландските управници в града. Решителната битка между въстаниците и нидерландските войски, изпратени от краля Вилхелм, става в парка в центъра на Брюксел. Има и колкото патриотични, толкова и социални неуредици в няколко други белгийски градове. Всъщност двете страни гледат враждебните действия да не ескалират. Революционерите създават Гражданска гвардия, която да предотврати колкото може плячкосвания и кръвопролития. Працат делегация в Хага да преговаря с Вилхелм.

Оказва се, че за просъществуването на създадената във Виена Кралство Нидерландия за загрижени най-много Вилхелм и петте гаранți – Англия, Австрия, Прусия, Русия и Франция –, които в Лондон търсят решение за „белгийския въпрос“. Самите калвинистки нидерландци не държат Белгия да остане част от тяхното кралство, защото увеличава драстично броя на католиците. Глушкова подробно описва военните действия, но за щастие отделя повече внимание на много по-интересните разнообразни идеологически течения сред белгийските революционери. По-радикалните се борят за независима Белгия, най-умерените искат само гаранции за отчитане на правата им, заложи в конституцията. Някои настояват за република, други за монархия. Някои франкофони предпочитат присъединение към Франция. Трябва да се отбележи и присъствието на тъй наречени оранжисти, които са против отделянето на Белгия или защитават дуалистично решение с две самостоятелни държави с обща кралска династия (със сина на Вилхелм I, Вилхелм-Фредерик като крал), което би предотвратило икономически санкции от Нидерландия срещу Белгия.

Към сложното вътрешна ситуация трябва да се добавят международните усложнения, които излизат наяве на Конференцията в Лондон. Русия безусловно подкрепя Нидерландия. Анна Павловна, племенницата на цар Николай I, е снахата на Вилхелм I. И Англия е за запазването на териториалната целокупност на Кралството Нидерландия. Русия най-упорно настоява за военна намеса, но е затруднена да осъществи намерението си след ескалирането на Полското въстание през май 1831 г. Франция, представена от опитния дипломат Талейран, е против спасяването на държава, създадена да контролира Франция. Интересна е обсъдената от Глушкова дискуссия за „принципа на (не)намесата“: страните-победителки на Наполеон са се обвързвали – чрез Свещения съюз между Русия, Австрия и Прусия, създаден от Александър I, а и чрез Четворния съюз, който е инициатива на Англия и след 1818 включва и Франция – да си помагат при потушаването на революционни движения, но и се съобразяват с принципа на невмешателство във вътрешните работи на отделните държави. Това, което в края на краищата ще спаси Белгия, е нежеланието на европейските държави да бъдат въвлечени в нов голям военен конфликт, но важна роля играе и талантът на белгийците да решават вътрешните си политически противоречия с компромис и твърдоглавието им в преговорите с Великите сили. На 20 декември 1830 г. Конференцията в Лондон приема обявената на 4 октомври от Временното правителство независимостта на Белгия. Като важен фактор в баланса на силите в Европа, страната трябва да запазва неутралитет. Следват мъчителни преговаряния, които засягат плащането на нидерландско-белгийския външен дълг, затварянето от нидерландците достъпа на кораби до пристанището в Антверпен по реката Шелда, взаимните белгийски и нидерландски териториалните претенции на провинциите Лимбург и Зеландия, съдбата на велико херцогството Люксембург и избора на бъдещия крал. Започнати през 1830 г., преговори траят до 1833 г. и се възобновяват през 1838 г. Чак през 1839 г. водят до нормализацията на отношенията между двете държави. Руският посланик в Лондон Адам Матушевич пише в един от докладите си за белгийските преговарящи: „Нека никога не Ви се налага да имате работа с тях“, а Талейран шеговито забранява на три поколения след него да споменават името „Белгия“.

Интересно четиво представлява и третата глава в книгата, озаглавена „Създаване на либерална Белгия“. В нея се описва и анализира създаването на белгийската конституция, която, както е известно, с крайно либералния си характер служи като пример за Търновската конституция и за много други конституции по света. Тя отразява основните цели на белгийската революция: тя гарантира всичките граждански права, потъпкани от Вилхелм: свободата на религията, на словото, на асоциацията, закрилата на собствеността и т. н. Тя се оказва не чак толкова оригинална, а е и много еkleктична: съчетава „най-доброто“ от познатите тогава (френска, американска и други) конституции. Освен това в много отношения е резултат на типичните за белгийската политическа култура компромиси. За острите противоречия между монархистите и републиканците се намира решение като конституционно се ограничават до максимума пълномощията на краля. Избраният като такъв Леополд Сакс-Кобург-Гота, който

полага клетва пред парламента на 21 юли 1831, е крайно недоволен, но няма друг избор, освен да се примирява с преди всичко церемониалната си функция. И за проблема с образованието се намира компромис. Либералите настояват за държавни училища, католиците искат да запазват контрола си на просветата. В името на святата за либералите свобода католическите (и други) училища продължават да съществуват.

Глушкова мимоходом коментира и характерните черти на белгийската държавност и на белгийската идентичност. Вярно е, че Белгия през 1830 г. като че ли възниква *ex nihilo*: като държава, няма античен или средновековен „предшественик“, няма държавни традиции, няма белгийски народ, няма белгийски език. Най-важните компоненти на белгийската идентичност – и с които се противопоставя срещу калвинизма и авторитаризма на нидерландския крал Вилхелм – са католицизмът и либерализмът, при което католиците са оказват доста либерални и антиклерикалните либерали проявяват голяма доза религиозна толерантност. Всичко това прекрасно проличава от анализа на Белгийската революция от д-р Глушкова. Което различава белгийския граждански национализъм от повечето други европейски национализми е отсъствието на дискурс за „род и език“. Въпреки че мнозинството от белгийските граждани са фламандци и имат нидерландския за роден език, френският, който се говори и от фламандкия елит, безпроблемно се приема за официален.

Възникналото по-късно „фламандско движение“, което се бори за равно място за нидерландския език в институциите, въвежда в белгийската политика елемент на етнически национализъм. То успява след Втората световна война постепенно да превръща създадената през 1830 г. унитарна Белгия във федерация, съставена от автономни региони и езикови общности. Но и в този дълъг и труден, но демократичен – и признавам, лишен от всякакви героични прояви – процес проличава талантът на белгийците за балансиране на интересите и намиране на жизнеспособни компромиси, който са показвали вече по време на създаването на държавата си през тридесетте години на XIX в.